

PHONETIC CHANGES IN ETHNOMEDICAL SCHOLARLY NEOLOGISMS

Maria Laura Rus

Lecturer, PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: Scholarly neologisms in medical terminology, registered in maps of linguistic atlases make reference to medical pathology and treatment. They entered the spoken language undergoing different phonetic changes. These appeared as a result of adapting the neologism to the phonetic system of our language. Phonetic changes as vowel-closure appeared because the neologism had tried to adapt to the spoken language. Some elements of scientific medicine do not have anymore a correspondent in literary Romanian, being replaced by Latin-Romance neologisms.

Keywords: dialect, phonetic change, neologism, vowel-closure, phonetic adapting

Atlasele lingvistice româneşti conţin un număr însemnat de neologisme aparţinând terminologiei medicale. Vorbim despre o serie de termeni de provenienţă greco-latină, care au ajuns la noi pe cale savantă. Ei au pătruns într-o primă fază în limbajul ştiinţific de specialitate, apoi de aici în cel curent, dar şi în terminologia medicală populară.

Neologismele din această categorie se referă atât la patologia medicală (în majoritate nume de boli – „amigdalită”, „agonie”, „anemie”, „astmă”, „cancer”, „cataractă”, „epidemie”, „gripă”, „hernie”, „intoxicaţie”, „reumatism”, „tuberculoză”, „varice”; acţiuni – „a constipa”, „a vomita”), cât şi la tratamentul (nume de medicamente – „algocalmin”, „aspirină”, „penicilină”; persoana calificată pentru îngrijirea bolnavilor – „farmacist”, „medic”, „sanitar”; instituţii – „apotecă”, „dispensar”, „farmacie”, „policlinică”; acţiuni – „a injecta”, „a vaccina”). Numărul însemnat al acestor termeni atestă îmbogăţirea posibilităţilor de exprimare modernă a unor realităţi mai vechi prin sinonime neologice şi în limbajul celor din mediul rural.

Fenomenul pătrunderii acestor neologisme în graiurile populare este unul complex, întrucât nu toate au fost receptate de la început sub forma literară. Ca atare, ele au suferit diverse modificări. Vom analiza aceste transformări sub aspect fonetic.

În general receptarea neologismelor, sub aspect fonetic, presupune atitudini diferite din partea vorbitorilor. Ne referim la faptul că oamenii culti respectă, de regulă, pronunţarea neologismului ca în limba de provenienţă, în timp ce oamenii cu mai puţină cultură, din motive psihologice determinate, subliniază şi doi lingvişti renumiţi – Iorgu Iordan şi George Ivănescu, pentru a se familiariza cu ele, le supun aceluiaşi tratament pe care l-au suferit cuvintele din vechiul fond al limbii. George Ivănescu vorbea despre fenomenul de „adaptare fonetică bruscă”, în care neologismul se adaptează conform unor legi fonetice statice asemănătoare legilor fonetice evolutive. Pentru examinarea modificărilor fonetice suferite de neologisme, am luat în calcul acest fenomen la diferite nivele:

- a. ca rezultat al adaptării neologismului la sistemul fonetic al limbii române;
- b. ca rezultat al adaptării la anumite tendinţe ale limbii populare;
- c. ca rezultat al adaptării neologismului la sistemul fonetic al graiurilor în care au pătruns aceste neologisme;
- d. ca rezultat al fenomenului de imitaţie;

e. transformări petrecute la nivelul individului, ca fenomene fonetice întâmplătoare.

a. În cadrul primei categorii vom lua în discuție fenomenul evitării hiatului și proveniența grupului „-ft-”.

Limba română a moștenit din latină acest fenomen al evitării hiatului. Stelian Dumistrăcel face o clasificare riguroasă a procedeelelor folosite în acest scop de graiurile dacoromâne și ajunge la concluzia că „apariția mai multor procedee de evitare a unui hiat la același cuvânt este o dovadă a instabilității acestei pronunții literare”¹. Între aceste procedee se numără și reducerea celor două vocale aflate în hiat la una singură; cercetătorul aduce în discuție aici două variante fonetice ale termenului „reumatism”: „rimatizm” (e – u > i) și „romatizm” (e – u > o). Cazul primei variante s-ar putea explica și prin fenomenul de adaptare fonetică bruscă, despre care vorbea G. Ivănescu: „i” provine din adaptarea fonetică bruscă a lui „u” (pronunțat „ü”) în reflexul românesc al fr. „rhumatisme” (sunetul „ü” nefiind specific sistemului fonetic al limbii noastre). În sprijinul acestui fapt vin termenii de proveniență slavă sau maghiară care au trecut acest „ü” la „i” (vezi sl. „bljudo” > blid; magh. üllö > ilău).

Un alt procedeu este apariția unei aspirații între cele două vocale aflate în hiat. Apar, astfel, în Atlasul lingvistic, termeni precum: „diharie”/„diharie”/„dihărie” sau „rehumă”. Aceștia se înregistrează în acele zone unde apar și forme cu aceeași aspirație a pronumelor demonstrative („ahăsta”, „ahăla”) și anume în sudul Transilvaniei, Banat și Oltenia. George Ivănescu îl explică pe acest „h” prin compensație în graiurile din sud-estul Banatului și vestul județului Mehedinți, întrucât aici există și fenomenul opus, de dispariție a lui -h- intervocalic.

În ceea ce privește apariția grupului consonantic „ft” din „ct”, din „doftor” (pentru „doctor”) sau „heftică” (pentru „hectică”, i.e. „tuberculoză”), același Dumistrăcel consideră că această schimbare reprezintă începuturile stilului științific românesc. Înainte, însă, de generalizarea acestor două forme fonetice în limba scrisă a secolului al XIX-lea, a circulat varianta „dohtor”, care reproduce etimonul rusesc „doxtor”. Putem, așadar, explica acest „ft” drept un corespondent al vechiului „ht”, un grup consonantic necaracteristic sistemului nostru fonetic, pe care limba l-a evitat. Dovadă stau și alți termeni de proveniență slavă sau neo-greacă: sl. „poxoteti” > „pofiti”; ngr. „ohticas” > „oftică”.

Termenul „hectică” a suscitat numeroase interpretări din partea cercetătorilor: variantă a lui „oftică”, termen provenind din maghiarul „hektika” sau neologism cu origine multiplă (latină, germană, franceză). Considerăm că neologismul „hectică” se încadrează foarte bine la varianta propusă de Stelian Dumistrăcel pentru fonetismele românești explicabile paralel prin germană și maghiară. Astfel, el doar se apropie de „óftică/oftică” (termen creat pe teren românesc, prin apropiere de verbul „ofta”) și nu e o variantă a lui. În felul acesta varianta conținând grupul „ft” – „heftică” – este rezultatul unei contaminări între acești doi termeni cu același sens: hectică + oftică.

Datorită frecvenței atestărilor cu fonetism dublu (cu „ct” și „ft”) pentru termenii „doctor” – „doftor”, „hectică” – „heftică”, a fost posibilă și schimbarea directă, prin analogie, a lui „ct” în „ft”, în cuvinte precum: „prafică”, „produft” ș.a.²

În concluzie, grupul „ft” prezent în unele neologisme din graiurile dacoromâne se explică fie ca o adaptare fonetică firească a lui „ht” la sistemul nostru fonetic, fie ca rezultat al

¹ Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 105.

² Vezi Stelian Dumistrăcel, *op.cit.*

contaminării cu un termen care conține grupul „ft”, iar atunci când aceste două ipoteze nu se susțin, e vorba despre o schimbare directă a lui „ct” în „ft” ca urmare a fenomenului analogiei.

b. Dintre fenomenele apărute ca rezultat al adaptării neologismului la numite tendințe ale vorbirii populare, vom lua în discuție fenomenul de închidere vocalică și cel de velarizare.

În primul caz, se constată frecvența închiderii vocalei centrale „ă” în „ă”, în situația poziționării ei în silabă neaccentuată: „atăcată”, „fărmăcie”, „medicament” (Oltenia). Vocale „e” se închide la „i” în poziție inițială și interconsonantică, accentuată sau neaccentuată: „antinivragic”, „midic”, „midițină”, „timperatură”, „tubirculos” (Crișana). Alteori are loc fenomenul invers, deschiderea lui „i” la „e”: „amegdalită” (Transilvania), „asperine” (Banat), „despensar” (Crișana). „O” neaccentuat se închide la „u”: „doctur”, „ureion”.

Velarizarea vocalelor „e” și „i” este determinată de caracterul consoanelor precedente. Atunci când e precedat de consoana siflantă „s”, „i” trece la „â”: „epilepsâie”. În Maramureș, pronunțarea dură a africaterii „č” are același efect de închidere a lui „i” următor la „â”: „tebecăst”. Oclusivele dentale „t” și „d” oferă un context velarizant pentru „e”: „dezentărie”

c. În categoria fonetismelor apărute ca rezultat al adaptării neologismelor la sistemul fonetic al graiurilor dacoromâne, apare redarea africaterii „č” prin „ś” în Banat, prin „ś” și „ș” în Oltenia și prin „č” în Maramureș: „variše”, „colis”, „debeșit”. Tot aici se încadrează palatalizarea dentalelor „t” și „d”: „d’iarie”, „med’ic”, „const’ipat”; anticiparea rostirii lui „i” în „meidăținuri” (Banat); rostirea labiodentalei „v” ca „f”: „fomit” (Oltenia), „fometa” (Transilvania); căderea lui „h” etimologic: „ernie/irnie” (Oltenia, Moldova) și apariția lui „h” neetimologic, prin compensație: „hantinevražic” (Banat), „hazmă” (Crișana, Transilvania).

d. Există o serie de modificări fonetice ale neologismelor din terminologia medicală populară care au apărut ca urmare a păstrării în graiurile actuale a ceea ce a fost element de limbă literară într-o epocă anterioară și care s-au menținut prin imitarea aceluiași element existent într-o limbă cu vorbitorii căreia populația românească dintr-o anumită regiune a țării a venit în contact direct. Cuvinte precum „medițină” sau „pirulă” sunt pe o poziție intermediară între neologisme și regionalisme propriu-zise. Încadrarea lor, totuși, în prima categorie este justificată de apropierea de neologismele „medicină” (medicament) și „pilulă”, existente în limba literară actuală. Pentru primul termen (de la germ. „Medizin”) avem și variantele bănățene: „medițin”, „medățin”, „medățină”, „medițină”, „meduțin”, „midițin” ș.a. Termenul „pirulă” e înregistrat pentru graiul din Maramureș și explicat prin disimilare (l-r) sau prin magh. „pirula” < lat. lit. „pilula”.

Tot ca fenomen fonetic de imitație au apărut și termenii „apotecă” și „pătică” pentru „farmacie”, „apotecăr” și „apotecar(oș)” pentru „farmacist”, explicate prin fonetism dublu, german și maghiar (lat. „apotheka” – > magh. „patika”, germ. „Apotheke”). Ei nu sunt, însă, prezenți în limba literară.

e. Modificările fonetice întâmplătoare se produc în vorbirea individului prin contaminație, prin etimologie populară, prin falsă încadrare morfologică, prin metateză și prin trunchieri de cuvânt. Contaminarea poate avea loc între două neologisme, unul curent în limbă, altul cu fonetism străin („șarlătină” rezultat din „scarlătină” + „șarlah”, însemnând aceeași boală) sau între neologisme având fonetism dialectal („dopstor” rezultat din „doptor” + „dostor”).

Etimologia populară apare în urma faptului că vorbitorii încearcă să se familiarizeze cu termenii nou intrați în limbă, apropiindu-i de cuvinte vechi. Astfel, atlasele lingvistice înregistrează formele „constupație” (cf. „stupă” = călți) – Oltenia; „pedepsie” = epilepsie (cf. „pedeapsă”) – Banat, Crișana, Moldova; „plămănie”, „plomănie”, „plomonie”, „plumunie” = pneumonie (cf. „plămân”) – Oltenia, Moldova, Muntenia, Dobrogea. O formă interesantă o

constituie situația inversă, adică modificarea fonetică a unui cuvânt vechi prin apropierea de unul nou: „a diara” (a vorbi aiurea, a aiura).

Un alt fenomen fonetic încadrat aici este falsa încadrare morfologică a unor termeni neologici. De exemplu, apropierea de derivatele cu „în-” a determinat apariția formei „închilozat” (schilod). Prin analogie cu derivatele în „-ist” (de tipul „tebecist”)³ s-a ajuns la nume de stări patologice precum: „gramatist” (reumatism), „sifilist” (sifilis) – Banat.

Alte modificări fonetice apar ca urmare a metatezei: „friebiață” (fibrilație), „pelărgos” (bolnav de pelagră), „turpeculoză” (tuberculoză) – Transilvania sau trunchierilor de cuvinte: „berculoză/bercoloză” (tuberculoză).

Articolul de față ilustrează clar ideea susținută în lingvistica românească de G. Ivănescu, conform căreia istoria graiurilor este diferită de cea a limbii literare. O parte din termenii de medicină științifică nu mai au corespondent în româna literară (termenii de origine neogreacă precum: „cataroi”, „dropică”, „malafranță”, „udmă” ș.a. și de origine germană precum „corelă”, „șancher”, „șarlah”, „triper” ș.a.), ei păstrându-se doar în varianta dialectală a limbii. În limba literară locul lor a fost luat de neologismele latino-romanice. Toate aceste elemente de proveniență cultă în graiurile dacoromâne, reprezentând stratul secundar al lexicului românesc de medicină populară, evidențiază latura inovativă a acestei terminologii, opusă laturii ei tradiționale.

BIBLIOGRAPHY

- Caragiu-Marioțeanu, Matilda; Giosu, Ștefan; Ionescu Ruxăndoiu, Liliana; Todoran, Romulus, *Dialectologie română*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977
- Dimitrescu, Florica (coord.), *Istoria limbii române. Fonetică. Morfosintaxă. Lexic*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978
- Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978
- Purdela Sitaru, Maria, *Etnomedicină lingvistică*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999
- Sala, Marius, *De la latină la română*, ediția a II-a revăzută, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006

³Numele bolnavului este dat adesea de informatori în locul numelui bolii.